

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND INSTITUȚIA TESTAMENTULUI

De Liviu-Bogdan Ciucă

ABSTRACT

“Certain considerations regarding the institution of will”

In this study, the author puts forward certain considerations regarding the institution of the will deemed as a source of information.

The structure and the content of this study reveal the comments on the legislative historical benchmarks in the matter of will and on the will provided in the Civil Code, considering, for the purpose of the above-mentioned, the doctrine developed by certain famous names in the matter of law (G. Filitti, N. Iorga, D. Rotaru, Liviu Stănciulescu, Gabriel Boroî).

Finally, the author puts forward brief considerations regarding the role and the importance of the institution of will.

Keywords: will; institution of will; legislative historical benchmarks; the role and importance of the institution of will; Civil Code.

Noțiuni introductive

Puține instituții de drept au un conținut atât de mozaicat și cu încărcătură emoțională atât de conturată precum testamentul. Analizând conținutul unui testament, putem practic să spunem că analizăm din punct de vedere juridic, cultural, religios, momentul istoric al societății la data la care acesta a fost redactat.

Dominat de temeri, ură, dragoste, relații de familie, răzbunări, împăcări și concepte religioase, testamentul rămâne un izvor de informații, extrem de util și valoros, atât pentru istoria dreptului, cât și pentru evoluția istorică a unei societăți.

Repere istorice legislative, în materia testamentului

Începând cu momentul în care practic, dispozițiile testamentare se transmiteau *cu limbă de moarte*, continuând cu apariția formei scrise rudimentare ale acestuia, respectiv *diată* (*zapis, carte sau izvod*), instituția testamentului o regăsim în fiecare etapă de dezvoltare a societății, tot mai articulată și mai reglementată.

Regăsim astfel referiri la instituția testamentului în „Manualul juridic al lui Andronache Donici, în *Pravilniceasca condică* a lui Alexandru Ipsilanti sau în *Codul Calimach de la 1816*” [1].

Începând cu Codul Calimach (1816) și cu Legiunea Caragea (1818), putem spune că norma legală cu privire la testament este elaborată, articulată și cu accente procedurale, existând prevederi ce impuneau condiții de fond și formă pentru a fi valabile. Astfel, în Legiunea Caragea (1818), în Cap. IV, art. 24 și art. 36, se stabilea că, pentru a fi valabilă diata, aceasta trebuia să: „se facă în scris, iscălită de cel ce o face și mărturisind-o cu iscălitura sa arhiereul – preotul – locului sau judecătorii, sau trei martori care să fi văzut sau să fi auzit de la cel ce a făcut diata că este diata sa” [2]. Tot în acest capitol, textul reglementează mai profund instituția, propunând soluții pentru situații mai speciale, precum ar fi situația în care: „când cel ce face diata nu vrea să știe martorii cele scrise în diată este absolut slobod, strângând-o sau pecetluind-o, să o dea să o iscălească pe dinafară, spunându-le numai că este diata sa, iar de va fi scrisă diata de tot cu mâna ce a făcut-o atunci și fără de martori să aibă tărie întocmai ca cea mărturisită” [3].

Odată cu Codul Civil de la 1864, preluând filozofia franceză în materia testamentară, Codul Civil român impune condiții de fond și formă a căror nerespectare atrage nulitatea absolută a documentului. În același timp, se concretizează mai multe tipuri de testament precum: testamentul olograf, mistic și autentic [4].

O problemă de drept pentru momentul acela este semnalată în prefața lucrării *Testamente – antologie de Georgeta Filitti*, apărută la Editura Notarom în anul 2007, de către dr. Dumitru Viorel Mănescu, președinte a Uniunii Naționale a Notarilor Publici din România.

În materialul indicat, domnia sa supunea atenției problemele de drept ridicate de testamentul lui I. Otetelișanu. În testament, autorul acestuia „dispune ca soția lui să devină legatară universală, lăsând totodată uzufructul asupra unei moșii primei sale soții. Testamentul conține clauza ca la moartea legatarii, averea rămasă să fie destinată unui institut de fete; ulterior este instituit ca legatar un prieten, cu obligația de a constitui acel institut. Procesele care s-au iscat după deschiderea succesiunii au fost purtate de colateralii testatorului în scopul invalidării testamentului, întrucât legatul părea a fi o substituție fideicomisară. Faptul că, în cele din urmă, I. Calinderu a fost recunoscut legatar universal se datorează împrejurării că instanța a considerat valid *legatul rămășiței*, instituit de testator în favoarea sa” [5].

În acest context apreciem că se cuvine să subliniem rolul lucrării *Testamente (1599-1917) – Antologie și studiu introductiv de Georgeta Filitti*, lucrare ce reprezintă o valoroasă sursă de informare în materia testamentului, cuprinzând integral textul a 57 de testamente, începând cu testamentul lui Zotu Țigară, din 2 april 1599 și încheind cu testamentul lui Alexandru Iliescu din 7 juillet 1917. Printre testamentele pe care le regăsim în lucrare, merită menționate ca fiind o provocare spre studiu nu numai pentru juriști, cât și pentru istorici, testamentul Ecaterinei

Mavrocordat din 25 juin 1776, Dosithei Filitti din 19 octobree 1825, Safta Brâncoveanu din octobree 1835, Ciucă Stanciu Vladu din 7 janvier 1847, Barbu Catargi din janvier 1858, Mihail Sturdza din 28 octobree 1863, Emanoil Gozdsu din 4 novembre 1869, Al. I. Cuza din 8 janvier 1873, Ioan Otetelișeanu din 19 mars 1876, Smaranda Sturdza din 8 août 1884, Episcopul Melchisedec din 4 octobree 1889, Regele Carol I din 14/26 février 1889, codicille 14/27 décembre 1911.

Analiza acestor testamente merită abordată atât din punct de vedere stilistic, conceptual, cât și juridic „Selectate aleatoriu, din medii sociale diferite, cu pondere economică la fel de variată, testamentele constituie în primul rând repertorii riguroase de bunuri mobile și imobile. Intervine apoi „ultima voință”, destinația pe care cel aflat *in articuli mortis* o dă proprietății sale. Fără să generalizăm, e de observat că mai toți testatorii revin cu gândul la locul de obârșie, la neamul din care se trag. Pământ de adopție cu precădere pentru mulți greci din Epir, bulgari sau evrei, România înfățișează un mozaic de proprietăți mari, bine administrate, rentabile, al căror beneficiu, la un moment dat, ia în parte drumul străinătății” [6].

Este de remarcat stilul acestor testamente care ne conduc la concluzii privind pătura socială din care făceau parte, orgoliul, mândria sau generozitatea acestora, concepțiile religioase, precum și rolul important al sfătuitoarelor cu pregătire juridică care i-au asistat pe aceștia în redactarea actelor în cauză.

Testamentul, ca document juridic, era privit cu mare seriozitate și i se conferea o importanță deosebită atât de către autor, cât și de către beneficiarii dispozițiilor testamentare, sau de către sfătuitoarelor juridici, în cea mai mare parte aceștia fiind notari, profesioniști ce dețineau această competență în materia testamentară încă din vechime.

Cu titlu de exemplu, referindu-ne doar la testamentul lui Zotu Țigară, încheiat la 2 aprilie 1599, depășind introducerea ce conține parfumul lingvistic și conceptual al vremii: „în numele lui Dumnezeu cel veșnic, amin. Anul de la întruparea Domnului nostru Iisus Cristos 1599, indiction 12, ziua de miercuri, aprilie în doi”, ne atrage atenția încă din debutul documentului importanța pe care o dă autorul testamentului cu privire la respectarea tuturor cerințelor procedural juridice, cerințe pentru ca acest document să fie valabil, dar și pe deplin înțeles de către cei care urmau a-l citi.

În susținerea concluziei noastre de mai sus, cităm introducerea făcută de către Zotu Țigară sub îndrumarea notarului, la testamentul pe care îl analizăm: „Ținând seama de starea precară a vieții în care mă aflu, eu, Zotu Țigară, mare spătar la dl. Zorzi, sănătos la minte, deși corpul este suferind, zăcând la pat, l-am chemat la mine pe Andrea di Ercoli, notar din Veneția, căruia i-am înfățișat prezentul document scris de mână străină, și fiindu-mi acesta citit de notar cuvânt din cuvânt, am spus hotărât că el conține ultimul meu testament și ultima dorință, și l-am rugat, în cazul morții mele, să-l deschidă, să-l publice, să împlinească voința și să-l confirme după legile notarilor venețieni, astfel încât să capete formă de testament public și în ceea ce privește redactarea altei copii pentru a fi prezentată

Cancelariei, i-am spus să o prezinte pe aceasta, și în ceea ce privește Sfintele Locuri, am spus că nu vreau să mai dispun nimic”.

De asemenea, detalii riguroase cu privire la respectarea procedurii le regăsim și spre finalul testamentului prin următoarele precizări: „Semnătura testatorului, așa cum a dorit să se facă. Am renunțat la semnătura notarului. Eu, Andreas de Herculis (dl. Iosef), notar public și în chestiuni de posesie am completat și lucrat acest document. Au servit drept martori: Diaconul Eremia (dl. Nicolaos), grec și dl. Francisc Bartirati (dl. Angeli). În ziua de 11 iunie 1599. Redactată în manuscris la Bancă de preacinstitul Paolo Delatti, funcționar” [Z].

Remarcăm, de asemenea, în textul testamentelor vremii grija pentru soțul supraviețuitor, iar în cazul persoanelor cu avere, persoane care dețineau anumite poziții sociale și dregătorii, precum și în cazul fețelor bisericesti, introduceri în text ce reprezintă practic filozofii de viață, concluzii existențiale și îndemnuri spirituale. În aceste cazuri, de cele mai multe ori, întâlnim prevederi testamentare prin care autorul testamentelor solicită înființarea unor așezăminte, fundații, parcuri, școli, biserici, biblioteci și acorduri de burse, încercând astfel să transmită posterității nu numai un mijloc material de îndeplinire a unui deziderat personal și mai ales să promoveze în istorie statutul de filantrop, de persoană generoasă, preocupată de nevoile celor din jur și apropiată de cei sărmani.

Cu cât străbate istoria, instituția testamentară se consolidează, dar, își pierde în mare parte din parfumul specific epocii, iar preocupările filozofice și existențiale ale autorului sunt din ce în ce mai greu de regăsit, toate acestea dispărând în beneficul aspectelor de ordin practic și util.

Testamentul în Codul Civil

Codul Civil actual propune practic o procedură mai elaborată a autentificării testamentului și consacră testamentul ca un instrument extrem de util și necesar în transmisiunile *de mortis causa*.

Conform definiției consacrate în text, testamentul este actul juridic unilateral, personal și solemn, esențialmente revocabil în timpul vieții testatorului, prin care o persoană dispune de averea sa în tot sau în parte pentru timpul când va înceta din viață. Această definiție impune concluzii precum că testamentul este un act juridic, unilateral, personal, solemn, *de mortis causa* și esențialmente revocabil.

Rolul notarului public în îndeplinirea procedurii fiind un rol esențial, legislația în materie acordă o importanță deosebită procedurii notariale.

Din punct de vedere practic, pentru încheierea unui testament autentic de către notarul public, este necesar ca autorul testamentului să dețină și să prezinte actul de identitate al său, actele de identitate ale celor doi martori care vor asista testatorul, datele complete și necesare identificării beneficiarului testamentar, precum și orice alt document, act de proprietate sau de identificare a bunurilor care fac obiectul testamentului.

Având în vedere că testamentul este esențialmente un act personal, concluzionăm că acesta nu se poate întocmi prin reprezentare.

Din punct de vedere al cuprinsului testamentului, precizăm că acesta poate conține dispoziții referitoare la patrimoniul succesoral sau la bunurile care fac parte din acesta, precum și la desemnarea directă sau indirectă a legatarului. Alături de aceste dispoziții sau chiar și în lipsa unor asemenea dispoziții, testamentul poate să conțină dispoziții referitoare la partaj, revocarea dispozițiilor testamentare anterioare, dezmoștenire, numirea de executori testamentari, sarcini impuse legatarilor sau moștenitorilor legali și alte dispoziții care produc efecte după decesul testatorului” [8].

Din perspectivele tezei a II-a, în afara dispozițiilor de ordin patrimonial sau cu referire la desemnarea legatarului, testamentul poate conține clauze precum:

- „testatorul poate recunoaște un copil, recunoașterea astfel făcută fiind irevocabilă (art. 416 CC);

- părintele poate desemna și persoana care urmează a fi numită tutore al copiilor săi (art. 114 CC) sau poate prevedea, în mod expres, că înlătură posibilitatea ca o anumită persoană să fie tutore (art. 113 CC);

- fiecare soț poate dispune prin testament din partea ce i s-ar cuveni, la încetarea căsătoriei (art. 350 CC);

- testatorul poate să-și dea acordul sau să interzică, după decesul său, folosirea prelevării de organe, țesuturi și celule umane, în scop terapeutic sau științific (art. 81 CC);

- testatorul poate dispune de modalitatea de efectuare a propriilor sale funeralii și poate da dispoziții cu privire la corpul său după moarte (art. 80 CC);

- se numește executorul testamentar și limitele puterilor sale;

- se poate înființa o fundație, urmând ca scopul și patrimoniul acesteia să fie precizate de testator (a se vedea și art. 15 din Ordonanța nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații: „Fundația este subiectul de drept înființat de una sau mai multe persoane care, pe baza unui act juridic între vii ori pentru cauză de moarte, constituie un patrimoniu afectat, în mod permanent și irevocabil, realizării unui scop de interes general sau, după caz, comunitar”);

- prin testament (dar și prin convenție) se poate interzice înstrăinarea unui bun, însă numai pentru o durată de cel mult 49 de ani și sub condiția să existe un interes serios și legitim. Termenul începe să curgă de la data dobândirii bunului (art. 627 CC);

- prin legat (dar și prin convenție), se poate împuternici o persoană în vederea administrării unuia sau mai multor bunuri, a unei mase patrimoniale sau a unui patrimoniu care nu îi aparține. Împuternicirea prin legat produce efecte numai dacă este acceptată de administratorul desemnat de testator (a se vedea art. 792 CC - calitatea de administrator al bunurilor altuia);

- prin testament, testatorul poate să aleagă legea aplicabilă propriei sale succesiuni (art. 2634 CC)” [9].

Subliniind faptul că art. 1036 CC sub titlul - Testamentul reciproc - sancționează cu nulitatea absolută testamentul în care două sau mai multe persoane,

dispun prin același testament una în favoarea celeilalte sau, după caz, în favoarea unui terț.

Dispare reglementarea testamentului mistic din vechiul Cod civil, art. 1040, sub titlul - Formele testamentului ordinar - instituind expres că testamentul ordinar poate fi doar olograf și autentic.

O reglementare amănunțită a Codului Civil prin art. 1042, impune o procedură extrem de detaliată și precisă a deschiderii testamentului olograf, acesta urmând să fie vizat spre neschimbare de către notarul public, acesta urmând să rețină testamentul olograf la dosarul succesoral în cauză, până la închiderea procedurii.

În interiorul procedurii succesorală testamentare, notarul va întocmi un proces-verbal prin care va constata starea materială a testamentului și care va cuprinde detalii privind suportul pe care este scris testamentul, numărul de pagini, culoarea scrierii, prezența unor eventuale ștersături sau modificări și va reproduce textul integral al testamentului cu menționarea adăugirilor făcute de autor.

Din perspectivă practică se apreciază că această condiție „este îndeplinită și prin depunerea unor copii legalizate după testamentul olograf, vizate de notar și semnată de toți moștenitorii” [10], aceasta urmând să facă parte integrantă din procesul verbal de constatare a stării materiale.

După închiderea procedurii succesorală, persoana care va primi originalul testamentului va semna pentru primirea originalului. Dacă există neînțelegeri în raport cu persoana care va păstra originalul testamentului olograf, procedura succesorală continuă cu precizarea că, până se va clarifica litigiul privind desemnarea persoanei, originalul testamentului olograf va fi conservat în depozitul notarial.

Pe lângă unele elemente de noutate și precizări suplimentare față de norma veche, Codul Civil actual introduce unele prevederi privind întocmirea testamentului autentic, reguli generale privind autentificarea testamentului unei persoane ce nu poate semna datorită infirmității sau a altor cauze, introducerea noțiunii de „agent instrumentator”, în sensul persoanelor prevăzute la art. 1047 CC, precum și unele prevederi procedurale privind testamentul sumelor și valorilor depozitate.

O soluție doctrinară cu aplicabilitate dificilă datorită dispariției reglementării testamentului mistic este și conversiunea formei testamentare. Conform art. 1050, un „testament nul” din cauza unui viciu de formă produce efecte dacă îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru altă formă testamentară. Amintim aici exemplul pe care îl regăsim în Codul Civil al României - Îndreptar notarial, respectiv „testamentului internațional (o formă simplificată de testament mistic, secret), formă introdusă prin Convenția Washington din 26 octombrie 1973 privitoare la legea uniformă asupra formei testamentului internațional, elaborată sub egida UNIDROIT (Institutului internațional pentru unificarea dreptului privat). Convenția are în anexă o lege care reglementează o formă nouă de testament susceptibilă de a fi admisă în dreptul intern al tuturor țărilor care o ratifică. România nu a ratificat Convenția încă, dar legiuitorul poate să fi avut în

vedere perspectivă unei viitoare ratificări. Astfel, potrivit art. 1.2 din Legea uniformă asupra formei testamentului internațional, testamentul internațional nul, datorită nerespectării unor cerințe specifice lui, poate fi valabil ca altă formă de testament, dacă întrunește cerințele impuse de lege pentru acesta. Oricare ar fi domeniul de aplicare al art. 1050 CC, ceea ce se convertește va fi doar forma testamentului, și nu actul juridic însuși, deoarece testamentul nu se transformă într-un alt act juridic.

Un alt argument al aplicării regulii conversiei formelor testamentare ar fi principiul enunțat la art. 1268 alin. (3) CC în materia contractelor, potrivit căruia „clauzele se interpretează în sensul că pot produce efecte, iar nu în acela în care nu ar putea produce niciunul” [11].

Concluzii privind rolul și importanța instituției testamentare

Importanța dată de legiuitor în Codul Civil testamentului este una evidentă, având în vedere că cel puțin 39 de articole sunt dedicate acestei instituții în mod direct alături de alte referiri directe în aceeași materie pe care le regăsim atât în Codul civil, cât și în legislația subsecventă.

Evoluția instituției testamentare de la norme rudimentare generate de sistemul medieval, sistem construit pe principii romano-bizantine, trecând prin sec. al XIX-lea evidențiat de nevoia de sincronizare cu principii legislative occidentale și ajungând în cele din urmă la perioada contemporană, marcată de o reformă legislativă civilă profundă, ne arată în esență importanța dată de societate și, pe cale de consecință, de legiuitorul dreptului de proprietate, relațiilor de familie precum și dreptului de a dispune prin proprie voință și în condițiile legii de bunurile ce compun patrimoniul unei persoane.

Numărul mare de succesiuni cu elemente de extraneitate (peste 450.000) instrumentate anual la nivelul Uniunii Europene, precum și cele 158.041 de succesiuni soluționate la nivelul anului 2014 în România (cu certificate de moștenitor sau legatar) justifică atât preocuparea legiuitorului în materie, cât și demersul nostru, acest material dorind doar să marcheze câteva momente din evoluția istorică a testamentului, dar mai ales să sublinieze complexitatea acestuia.

BIBLIOGRAFIE

1. Codul Civil al României
2. Doina Rotaru, Bogdan Liviu Ciucă, colectiv, *Codul Civil al României – Îndrumar notarial*, vol. I, Ed. Monitorul Oficial, București, 2011
3. Doina Rotaru, Bogdan Liviu Ciucă, colectiv, *Codul Civil al României – Îndrumar notarial*, vol. II, Ed. Monitorul Oficial, București, 2011
4. Georgeta Filitti – *Testamente (1599-1917) – Antologie și studiu introductiv de Georgeta Filitti*, Ed. Notarom, București 2007
5. Liviu Stănciulescu, Gabriel Boroi, *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil*, Ed. Hamangiu, București, 2012

- [1] *Codul Calimach 1816*, art. 738 – „testamentul se face în scris și nescris, vederat și tăinuit, cu martori și fără martori”.
- [2] *Legiunea Caragea 1818*, Cap. IV, art. 26 și 34.
- [3] *Legiunea Caragea 1818*, Cap. IV, art. 26 și 34.
- [4] *Codul Civil de la 1864*, art. 858.
- [5] Georgeta Filitti – *Testamente (1599 – 1917) – Antologie și studiu introductiv de Georgeta Filitti*, Ed. Notarom, București 2007, p. 13.
- [6] Georgeta Filitti – *Testamente (1599-1917) – Antologie și studiu introductiv de Georgeta Filitti*, Ed. Notarom, București 2007, p. 19.
- [7] Publicat de N. Iorga în „*Foaia de zestre a unei domnițe moldovene din 1587 și exilul venețian al familiei sale*”, București, 1926, pp. 22-26. Traducere din limba italiană de dna. Margherita Dorissa și din limba latină de dl. Valeriu Dițuleasa; Georgeta Filitti – *Testamente (1599-1917) – Antologie și studiu introductiv de Georgeta Filitti*, Ed. Notarom, București 2007, p. 69.
- [8] *Codul Civil al României*, art. 1035.
- [9] Doina Rotaru, Bogdan Liviu Ciucă, colectiv, *Codul Civil al României – Îndrumar notarial*, vol. I, Ed. Monitorul Oficial, București, 2011, pp. 374 și 375.
- [10] Doina Rotaru, Bogdan Liviu Ciucă, colectiv, *Codul Civil al României – Îndrumar notarial*, vol. I, Ed. Monitorul Oficial, București, 2011, p. 377.
- [11] Doina Rotaru, Bogdan Liviu Ciucă, colectiv, *Codul Civil al României – Îndrumar notarial*, vol. I, Ed. Monitorul Oficial, București, 2011, p. 386.